

Nova edició de 'Retòrica nova', de Ramon Llull

Ramon Pla i Arxé

Ordenar i ornar les paraules

Durant vint-i-quatre segles –des del segle V aC fins al XIX– ningú que volgués explicar i explicar-se amb propietat no creia que es pogués prescindir del que s'ensenyava a les classes i als llibres de retòrica, tant si el que volia era pronunciar un discurs com escriure una carta o fer un poema. Avui dia és massa evident que n'hi ha que es pensen que, per prosperar, no són imprescindibles ni els més elementals rudiments de retòrica, però durant molts segles tothom que volia formar-se metòdicament havia d'assistir a classes de retòrica –les arts del llenguatge (gramàtica, retòrica i dialèctica) eren imprescindibles, durant segles, per accedir a les “facultats majors”– i havia de freqüentar, per tant, els llibres de retòrica.

Ramon Llull, però, quan va redactar (1301) la seva *Retòrica* –el seu art “d'ordenar i ornar les paraules”– no pretenia formar part de la comunitat acadèmica que d'una manera o altra ensenyava retòrica. La seva vida estava obstinadament dedicada a una altra cosa: a la conversió dels sarraïns –que aleshores envoltaven pertot arreu la cristiandat– i a fer-ho mitjançant l'“Art general”, un mètode per “trobar la veritat” basat en la raó d'una lògica combinatòria aplicable a tots els coneixements humans i que, per això, havia de ser irrefutable als ulls dels jueus i dels musulmans. I si era aplicable a tots els coneixements, també havia de servir de base a la retòrica. Per això l'escriu, i per això l'anomena *nova*, perquè tot i que coneix la tradició retòrica, ell la reformula per adequar-la a la seva fonamental *Art abreviada de trobar veritat* (1274) –el seu mètode d'abast universal– i així fer-la útil per a la seva preferent voluntat proselitista.

És evident que el text té un gran interès per als especialistes en Llull, però em sembla que també en té per als que tenen curiositat –una curiositat experta, això sí– per la llengua literària o, dit d'una altra manera, per la manera com la llengua comuna pot esdevenir un material expressiu de comunicació. La *Retòrica* és relativament breu i sembla clara, però és imprescindible llegir prèviament les noranta pàgines de textos introducto-

ris –Bonner, Pring-Mill, Batalla, Cabré i Ortín– que precisen, amb el rigor habitual en les publicacions d'Edèndum, el sentit de la terminologia i de les proposicions de Llull. Si no, podria ser que ens inventéssim un Llull que no ha existit mai perquè els textos medievals necessiten guies experts per no naufragar en la confusió sense ni adonar-se'n.

Amb aquestes cauteles, la *Retòrica* de Llull és interessant, em sembla, per tres raons. Primer, pel seu concepte de *paraula*, que és, segons Llull, “un so verbal significatiu que significa la paraula mental que l'home concep quan pensa” (els *verba*), la qual reproduceix les propietats de les coses. I llegim a la introducció: “Si aquesta configuració lingüística s'aplica, com fa Llull, a una concepció [...] cristiana neoplatònica on tot ésser creat reflecteix i participa de Déu a través dels atributs divins, en resulta que la bellesa cercada per la retòrica no es troba en l'aspecte material dels mots sinó en la seva semàntica substancial”. Dante suggeria molt detalladament una bellesa basada en el so plaent de les paraules –preferia “els mots trisil·làbics o d'un nombre de síl·labes proper a aquest, mots sense aspiració, sense accent agut o circumflex, sense les consonants dobles *z* o *x*, sense líquides geminades o grups de consonant muda més líquida; mots, en definitiva, gairebé cisellats, que deixen un regust suau de boca a qui els pronuncia”– mentre que Llull ho fa pel sentit. I no només això, sinó que també l'*ornat* –de fet, l'*elocutio* clàssica– s'acompleix sobretot adjectivant pertinentment d'acord amb el rang ontològic del substantiu. No hi insistiré, però estem davant d'una “teoria



metafísica de la bellesa del llenguatge” perquè, en darrer terme, “el llenguatge reflecteix l'escala de la Creació”.

Però, i ara en un territori molt més específicament retòric, Llull considera com a part de la informació de la paraula la manera com es diu o, més exactament, les virtuts de l'orador que les emet. I és evident que el desmenjament amb què es diu una cosa no és un accident del discurs –es diu el que es diu, però, accidentalment, es diu de manera ablanida– sinó que modifica la substància del que es diu. En aquest sentit, les virtuts que Llull reclama de l'orador per a una eficaç transmissió del que vol dir són: que sigui veraç, valent, entusiasta, humil i amb aque-

lla continuïtat sense pauses en el discurs que si es produïssin “les paraules esdevindrien banals, deixarien de ser estimades i perdrien tot valor”. Virtuts de l'orador les quals, però, formen part de la significació del mot.

En darrer terme, Llull té molt presents dos contextos del discurs pròpiament dit: l'orador –les seves virtuts i la finalitat amb què es parla– i l'oient, objectiu darrer del discurs i de la retòrica mateixa. Ciceró ja havia advertit que “la dialèctica és com tancar els dits per formar un puny, mentre que l'eloqüència s'assemblava més al gest d'obrir els dits i estendre la mà”. Era la diferència que hi ha entre el cop de puny i l'encaixada. Llull, que està inte-

Llull subratlla que l'objectiu final de la retòrica és que “entre parlants i oients s'estableixi aquella pau i amistat mútues que neixen de les paraules ordenades i belles”. SP

La iniciativa dels editors restitueix el text a la llengua amb què s'havia escrit

ressat en la conversió d'infidels i que, sovint, hi té debats, subratlla també que l'objectiu final de la retòrica és que “entre parlants i oients s'estableixi aquella pau i amistat mútues que neixen de les paraules ordenades i belles”. És el que correspon a un home que, com Llull, dedica el darrer dels quatre capítols de la *Retòrica* a la caritat com a causa i contingut de la informació del text.

Llull va escriure en català la *Retòrica nova*. Justament, Llull va ser el primer a utilitzar la pròpia llengua romànica –i no el llatí– per escriure tractats filosòfics. Però el text català original –redactat al monestir de Sant Crisòstom de Xipre– s'ha perdut. Ara, la iniciativa dels editors restitueix el text a la llengua amb què s'havia escrit en aquesta edició bilingüe. Però aquest, a més, és només el principi, perquè aquest llibre forma part d'un projecte d'Edèndum i Brepols de traduir tot el Llull llatí al català. Un projecte tan colossal com l'autor. Amb aquesta empresa, que, n'estic segur, serà duta a terme amb el rigor i la qualitat habituals dels editors, la nostra cultura, que, com explica Anthony Bonner, ha valorat molt el Llull literari però poc el Llull filosòfic –una “esquizofrènia cultural aguda”, escriu Bonner– s'enriquirà molt notablement. Com diria Ballot, “Déu els do glòria”.

Ramon Llull: Retòrica nova
Edició de Josep Batalla, Lluís Cabré i Marcel Ortín

Obrador Edèndum i Brepols Publishers.
Santa Coloma de Queralt
i Turnhout (Bèlgica), 2006